

ВІДГУК

офіційного опонента

проректора з науково-педагогічної роботи та цифрової трансформації,
доцента кафедри економіко-математичного моделювання
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича,
доктора економічних наук, доцента **ВЕРСТЯКА Андрія Васильовича**
на дисертаційне дослідження **ЗАРУБИ Дмитра Васильовича** на тему:
**«Організаційно-економічні засади фіскального регулювання
сільськогосподарського землекористування в умовах зміни клімату»**,
подане на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 051 «Економіка»
галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Дисертація здобувача ступеня доктора філософії Д. В. Заруби присвячена дослідженню організаційно-економічних засад фіскального регулювання сільськогосподарського землекористування в умовах зміни клімату.

Земельні ресурси формують економічний потенціал країни і їх використання повинно засновуватися на принципах оптимізації еколого-економічної ефективності, забезпечуючи стабільність виробництва сільськогосподарської продукції. Відповідно, аграрний сектор економіки не може існувати без державної підтримки, що проявляється у формі дотацій субсидій, грантових програм та податкових інструментів. Поєднання бюджетних та податкових інструментів та важелів у агросфері формує фіскальний механізм сільськогосподарського землекористування. Забезпечення економічної прибутковості агросфери як сектору економіки України з урахуванням вимог досягнення екологічного оптимуму є неможливе без злагодженого функціонування фіскального механізму сільськогосподарського землекористування. Саме на перетині вимог забезпечення прийнятного рівня рентабельності товарного рослинництва із екологічними вимогами збереження агроекологічного потенціалу на запит забезпечення сталого розвитку і формується запропонований підхід щодо удосконалення інструменту податкових нарахунків за використання агроугідь. Системна робота фіскального механізму сільськогосподарського землекористування дозволяє успішно виконувати державі основну макроекономічну функцію – забезпечення стабільності економіки. Водночас, урахування якісного стану ґрунтового покриття агроугідь, сформованого у результаті товарного виробництва рослинництва, відповідає цілям сталого розвитку та пов'язане з проблемою забезпечення секвестрації вуглецю антропогенно-природними агроєкосистемами.

Таким чином, враховуючи вищезазначене, дисертаційне дослідження Д. В. Заруби є актуальним і має не тільки теоретичне, а й методологічне та практичне значення для ефективного розвитку сільськогосподарського землекористування. Актуальність вибраного дослідження підтверджується також тематиками науково-дослідних робіт, виконаних здобувачем.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і пропозицій дисертації.

Ознайомлення зі змістом і структурою дисертації дає підстави стверджувати, що мета роботи, яка полягає у поглибленні теоретичних і методичних підходів та обґрунтуванні практичних рекомендацій щодо вдосконалення фіскальної групи інструментів забезпечення збалансованого сільськогосподарського землекористування з урахуванням впливу проблем зміни клімату, досягнута. Викладені наукові положення, висновки і рекомендації є обґрунтованими, достовірними та аргументованими, оскільки базуються на використанні відповідних загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, опрацьовано значну кількість вітчизняних та закордонних наукових праць щодо еколого-економічних засад формування оновлених умов сільськогосподарського землекористування з урахуванням вимог сталого розвитку під впливом проблем зміни клімату, що вимагає посилення інституційної спроможності та нормативно-законодавчого забезпечення для забезпечення відновлення і збереження агроресурсного потенціалу.

Структурно дисертація включає анотацію, зміст, теоретичну та методичну частину, результати статистичних досліджень та їх аналіз, висновки та пропозиції, список використаних джерел та додатки. Анотація дисертації достатньо повно висвітлює основні положення і висновки, що містяться у представленій роботі, відображаючи її структуру й логіку викладення матеріалу.

При виконанні дослідження здобувачем застосовано як загально прийняті, так і сучасні методичні підходи для вирішення поставлених завдань, а саме: монографічний – при аналізі існуючих наукових підходів щодо досліджуваної проблеми, нормативних документів, збірників статистичної інформації; статистичний – при узагальненні статистичних даних, оцінки тенденцій зміни структури землекористування водоохоронних зон і прибережних смуг в межах територій міст; економічного аналізу – для визначення ефективності впорядкування землекористування водоохоронних зон і прибережних смуг в межах територій міст; абстрактно-логічний – для обґрунтування мети, завдань і висновків дослідження.

Дисертаційне дослідження складається із трьох розділів. Розділи дисертації логічно побудовано та змістовно наповнено.

У першому розділі дисертації *«Теоретичні основи фіскального регулювання сільськогосподарського землекористування на засадах зеленої економіки»* здобувачем розглянуто поняття та сутність фіскальної політики (с. 34–40) та з урахуванням обґрунтованої необхідності врахування вимог сьогодення щодо зеленого переходу та озеленення економічного розвитку доведено логіку розширення спектру фінансово-економічного інструментарію (с. 42–46). Автором сформовано основу для аналізу особливостей фіскального регулювання при забезпеченні сталого землекористування на засадах зеленої економіки (с. 48–51); висвітлено зарубіжний досвід формування нетрадиційних джерел

наповнення бюджетів різних рівнів на основі залучення новітніх інструментів зеленої економіки з орієнтацією на відновлення і збереження агроресурсного потенціалу (с. 53–67); методологічні основи формування землекористування водоохоронних зон і прибережних смуг в межах територій міст (с. 81–100). Опрацювання та критичне осмислення теоретико-методологічних підходів дали здобувачу підстави зробити висновок, що процеси формування нормативно-законодавчої платформи на засадах системного підходу з урахуванням завдань відновлення і збереження національного агроресурсного потенціалу не завершено остаточно. Наразі існує необхідність розроблення стратегічного документа з охорони ґрунтового покриву та збереження його органічної речовини на засадах зеленої економіки з вимогою відповідності передовим міжнародним зразкам, що забезпечить консолідацію науково обґрунтованої системи землеохоронних заходів для активізації сталого (низьковуглецевого) розвитку товарного рослинництва України.

У другому розділі дисертації *«Діагностика сучасного стану системи фіскального регулювання сільськогосподарського землекористування в Україні та удосконалення його методичного забезпечення»* здобувачем досліджено відмінності нормативно-правового забезпечення фіскального регулювання сільськогосподарського землекористування в країнах ЄС і в Україні (с. 75–81); досліджено законодавчо закріплені права і обов'язки національних землекористувачів та функціональне призначення нормативної грошової оцінки землі і земельного податку (с. 82–88); проведено оцінку земельно-ресурсного потенціалу та діагностику проблем і ризиків забезпечення його сталого використання (с. 89–100); запропоновано підхід щодо методичного вдосконалення інструменту податкових стягнень з урахуванням постулатів зеленої економіки та проведено тестові розрахунки з оцінки його ефективності (с. 101–114). У результаті проведеного аналізу автором продемонстровано залежність обсягів запасів вуглецю у ґрунтовому покриві, їх зміни в часі на сільськогосподарських землях від міри антропогенного навантаження. Проведено оцінку обсягів викидів парникових газів від товарного виробництва продукції рослинництва в зональному вимірі, яка показала незбалансоване використання земель сільськогосподарського призначення, що призводить до поступового збільшення втрат вуглецю з сільськогосподарських угідь. Запропоновано застосування коригувального коефіцієнта для обсягів податкових нарахувань на основі використання розрахункових параметрів балансових потоків азоту при вирощуванні товарної продукції рослинництва. Висвітлено роль фіскальної групи інструментів у регулюванні якісних показників екологічного стану ґрунтового покриву на землях сільськогосподарського призначення, що розкриває потенціал формування організаційно-економічного середовища господарювання, за умов якого виснажливе землекористування із втратою рівня родючості стає економічно непривабливим.

У третьому розділі *«Напрями розвитку фіскальної групи інструментів у фінансово-економічному забезпеченні збалансованого використання земельних ресурсів України з урахуванням постулатів зеленої економіки»* здобувачем розглянуто еколого-економічний потенціал удосконалення фіскального регулювання як інструменту забезпечення сталого розвитку агросфери (с. 118–129); еколого-економічні індикатори збалансованого використання сільськогосподарських угідь як основу удосконалення моніторингу стану агроландшафтів у процесі зеленого переходу (с. 130–140); запропоновано модель забезпечення низьковуглецевого розвитку рослинництва на основі використання важелів фіскального регулювання (с. 141–160). У результаті дослідження запропоновано підхід щодо систематизації низки показників еколого-економічної ефективності господарювання в секторі товарного рослинництва та використання земель сільськогосподарського призначення. Його спрямованість на оптимізацію зусиль із запровадження низьковуглецевого землекористування через визначення найбільш чутливих до скорочення викидів парникових газів ланцюгів агротехнологічного циклу сприяє забезпеченню відновлення і збереження агроресурсного потенціалу. З огляду на це, окремої уваги потребує задача оптимізації моніторингу стану природоресурсного потенціалу, й агроресурсного зокрема, на основі комплексного підходу до організації цієї діяльності.

Також здобувачем обґрунтовано необхідність залучення характеристик стану агроресурсного потенціалу до фінансово-економічного інструментарію через характеристики балансових потоків (винесення з ґрунту з урожаєм і повернення до ґрунтового покриву у процесі сільськогосподарського використання сільськогосподарських угідь) поживних речовин. Запропоноване авторське бачення забезпечує актуалізацію врахування природоресурсної компоненти у фінансово-економічному обороті, що сприяє підвищенню капіталізації земель сільськогосподарського призначення.

Достовірність результатів і новизна досліджень. Результати дисертації відзначаються високим рівнем достовірності та обґрунтованості з огляду на те, що при опрацюванні значних статистичних та фактологічних даних здобувач використовував офіційні статистичні дані Державної служби статистики України. Результати дисертації містять наукову новизну, яка полягає у розробленні теоретико-методологічних та організаційно-економічних основ фіскального регулювання сільськогосподарського землекористування в умовах зміни клімату як основи запровадження низьковуглецевого розвитку на засадах зеленої економіки в рослинництві, що сприяє відтворенню і збереженню агроресурсного потенціалу.

Автором вперше запропоновано концептуальні засади формування організаційно-економічних умов господарювання суб'єктів економічної діяльності у сфері рослинництва, за яких обсяги прибутків залежать від агроресурсного потенціалу та модель фіскального забезпечення сталого землекористування, яка передбачає комплексний зв'язок нарощування

економічної ефективності товарного виробництва продукції рослинництва із рівнем забезпечення прийняттого стану агроєкологічної і продовольчої безпеки.

Дисертантом удосконалено методичний підхід щодо податкових нарахунків за використання земельних ділянок сільськогосподарського призначення як основи формування господарських умов з фокусом на відновлення і збереження агроресурсного потенціалу, що, на відміну від інших, враховує рівень агроєкологічної безпеки. Здобувачем також удосконалено інституційне підґрунтя впровадження моніторингової діяльності сільськогосподарського землекористування на шляху реалізації зеленого переходу як базового компонента формування інформаційно-реєстраційної інфраструктури забезпечення низьковуглецевого (сталого) використання сільськогосподарських угідь.

Окрім цього, набули подальшого розвитку розуміння сутності і ролі фіскальної групи інструментів як дієвого важеля еколого-економічного механізму забезпечення збалансованого (сталого) використання агроресурсного потенціалу з урахуванням проблем зміни клімату; теоретико-методичний підхід щодо оцінки рівня агроєкологічної безпеки як основи діагностики проблем і ризиків забезпечення сталого землекористування на основі встановлення міцності та характеру зв'язків між рівнем запасів вуглецю в ґрунтовому покриві й інтенсивністю антропогенного навантаження на агроєкосистему.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконувалося з урахуванням Стратегії державної екологічної політики України на період до 2030 року, Концепції національної екологічної політики України на період до 2020 року, а також основних напрямів державної політики України в галузі охорони навколишнього середовища, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки.

Дисертаційне дослідження пов'язане з програми наукових досліджень Державної екологічної академії післядипломної освіти та управління Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, а саме науково-дослідної роботи «Обґрунтувати науково-теоретичні та організаційні засади імплементації моделі європейського зеленого переходу до національного плану повоєнної відбудови економіки та довкілля України» (номер державної реєстрації 0123U100345); Інституту кліматично орієнтованого сільського господарства НААН, а саме науково-дослідної роботи за темою «Удосконалення фіскального інструментарію регулювання сільськогосподарського землекористування на засадах низьковуглецевого розвитку» (номер державної реєстрації 0123U100531).

Практичне значення результатів дослідження. Науково-практичні результати дослідження пройшли апробацію і прийняті до впровадження у діяльність підприємств та установ.

Авторські пропозиції щодо застосування коригувального коефіцієнту врахування сублімованого впливу характеристик землекористування до податкових нарахувань за сільськогосподарське землекористування, що справляється з власників ділянок і земельних часток (паїв), а також постійних землекористувачів знайшли своє практичне застосування у Департаменті аграрного ринку, фінансових інструментів та бюджетної політики Міністерства аграрної політики та продовольства України (довідка від 26.04.2024 р. № 21-1620-/11666).

Теоретичні та методичні напрацювання і підходи, викладені в дисертації, прийнято до уваги при розробленні пропозицій щодо запровадження інструментів зеленої економіки до управління аграрним сектором України та активізації низьковуглецевого виробництва продукції товарного рослинництва заплановано до використання в подальшій роботі Комітету Верховної Ради України з питань аграрної та земельної політики (довідка від 04.03.2025 р., № 04-11/14-2025/51020). Також отримані результати використовуються в освітньому процесі Поліського національного університету (довідка від 12.03.2024 р., № 503/01-17).

Повнота викладення основних наукових результатів в опублікованих працях. Основні положення дисертаційного дослідження викладено у 18 наукових працях, з яких 3 статті у наукових виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз даних Web of Science Core Collection та/або Scopus, 4 статті у наукових виданнях, включених до категорії «Б» Переліку наукових фахових видань України, стаття у науково-популярному виданні, 10 тез наукових доповідей.

Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності. У дисертації Д. В. Заруби відсутні порушення академічної доброчесності. У дослідженні повною мірою дотримано вимоги щодо посилань на літературні джерела та джерела статистичної інформації. Використання ідей, результатів та текстів інших авторів містить посилання на відповідне джерело інформації.

Дискусійні положення та зауваження щодо роботи. Позитивно оцінюючи достатньо високий науковий рівень підготовки дисертації, необхідно звернути увагу на окремі недоліки та дискусійні положення представленого дослідження:

1. Не до кінця зрозумілим є факт урахування впливу процесів зміни клімату у запропонованому підході до удосконалення фіскальних нарахувань (с. 109).

2. Автору потрібно було ширше розкрити поняття «агроекологічної безпеки», яке вказано як маркер новітності запропонованих удосконалень методичного підходу податкових нарахувань за використання земельних ділянок сільськогосподарського призначення та більш детально пояснити алгоритм цього врахування (с. 29), а саме запропонувати критеріальну базу як основу для такого удосконалення.

3. Робота значно виграла би, якби описову частину прикладу застосування запропонованого методичного удосконалення, результати якого подано у таблиці 2.4, розширити та надати детальніші пояснення процесу розрахунків отримання показаних обсягів податкових нарахувань.

4. Лишається відкритим питання верифікації результативності запропонованого методичного удосконалення податкових нарахувань за сільськогосподарське землекористування. Цей аспект недостатньо висвітлено у висновках роботи – як автор пропонує відслідковувати частку збільшення запасів вуглецю у ґрунтовому покриві агроугідь, яка забезпечується впливом податкових удосконалень і як ці обсяги відокремим від впливу інших факторів?

5. Варто було би висновки до дисертаційного дослідження доповнити показниками сільськогосподарського виробництва як потужною аналітичною базою для оцінювання ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств, що додало би наочності демонстрації економічної ефективності запропонованого підходу до удосконалення податкових нарахувань за використання земельних ділянок сільськогосподарського призначення у товарному виробництві рослинництва.

Водночас, наведені зауваження мають окремий характер, тому не знижують достатньо високий науковий рівень дисертації і не впливають на її загальну позитивну оцінку.

Загальний висновок. Дисертація на тему: «Організаційно-економічні засади фіскального регулювання сільськогосподарського землекористування в умовах зміни клімату» за своїм науковим рівнем та практичною цінністю, новизною, дотриманням академічної доброчесності, достовірністю результатів, змістом та оформленням повністю відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» і Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 року, а її автор Заруба Дмитро Васильович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії зі спеціальності 051 «Економіка» галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки».

Офіційний опонент проректор з науково-педагогічної роботи та цифрової трансформації, доцент кафедри економіко-математичного моделювання Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, доктор економічних наук, доцент Андрій ВЕРСТЯК